

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В. Н. КАРАЗІНА

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

**БУША ЯК ЕПІЦЕНТР УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПРОТИСТОЯННЯ (ЗА
ПОВІСТЮ М. СТАРИЦЬКОГО)**

Кваліфікаційна робота
студентки 4 курсу
першого (бакалаврського рівня)
вищої освіти
спеціальності 035 «Філологія»
спеціалізації 035.01 «українська мова
і література»

Богдановської Маргарити Ігорівни

Науковий керівник:
архиєпископ Ігор Ісиченко
професор, доктор філологічних наук

Харків – 2022

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПРИНЦИПИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРЧОСТІ М. СТАРИЦЬКОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВОМ	6
1.1. Історична повість «Облога Буші» в оцінці літературознавства	6
1.2. Методи дослідження літературного тексту	9
Висновки до розділу 1	13
РОЗДІЛ 2. ЖАНРОВО-СТИЛЬОВИЙ КОМПЛЕКС ПОВІСТІ «ОБЛОГА БУШІ»	14
2.1. Проблема жанрової природи твору	14
2.2. Концепція персонажа як епіцентру сюжетних перипетій	19
Висновки до розділу 2	25
РОЗДІЛ 3. ІДЕЯ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ЄДНОСТІ ТА ПРОБЛЕМА ЕТНОКУЛЬТУРНИХ СТЕРЕОТИПІВ	26
3.1. Подвійна ідентичність як чинник міжнародного порозуміння	26
3.2. Репрезентація етнокультурних стереотипів у тексті твору	30
Висновки до розділу 3	38
ВИСНОВКИ	39
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	41

ВСТУП

Актуальність теми. Цензурні заборони та урядові переслідування, що особливо посилилися в XIX ст. ускладнювали процес розвитку української культури. Зацікавлення літературою за таких умов вимагало особливої сміливості та любові до справи, що й було властиво Михайлові Старицькому.

Михайло Старицький (1839 – 1904) – визначний український письменник, який працював у жанрі ліричної поезії, історичної прози та драматургії. Відомий він також як перекладач, видавець, режисер та організатор українського побутового театру. На літературну діяльність Старицького вплинув досвід українських та зарубіжних письменників: Т. Шевченка, М. Гоголя, П. Куліша, В. Скотта тощо. Особливого значення на формування історичних поглядів Старицького мав історик Дмитро Яворницький, який поглиблено вивчав історію України часів козаччини. Перед написанням своїх творів письменник активно вивчав матеріали «Архива Юго-Западной России» та «Актов Южной и Западной Руси», а також статті з історії козацтва, надруковані в журналі «Киевская старина». Значну частину творчої спадщини Старицького становить історична проза, в якій зображується боротьба українського народу за свободу в XVII ст.

Чимало наукових праць було присвячено дослідженню поезій Михайла Старицького, однак прозова спадщина письменника є малодослідженою. Літературознавці називають різні причини: великий обсяг творів, яких налічується близько 70-ти, у тому числі масштабні романи, російськомовність творів, пригодницькі елементи, специфічна манера розкриття проблеми національного буття тощо. Досліджували багатогранний творчий доробок Старицького такі відомі науковці, як Іван Франко, Микола Зеров, Сергій Єфремов тощо. Наприклад, Олена

Пчілка зазначила: «Діяльність М. П. Старицького така осяжна й багатогранна, що лише майбутній дослідник може сповна поцінувати її і розібратися в ній»¹.

Звернення М. Старицького до національно-історичної тематики засвідчує переважання в його творчості романтичної естетики. Його історична повість «Облога Буші», написана у «вальтерскоттівській» стилістиці, пронизана героїчно-патріотичним пафосом та вражає своєю багатопроBLEMністю.

Актуальність роботи полягає в потребі здійснення цілісного аналізу історичної повісті «Облога Буші» М. Старицького, яка може займати почесне місце серед інших відомих українських творів на історичну тематику.

Зв'язок роботи з науковими темами. Кваліфікаційну роботу виконано в науковому семінарі “На перетині міфів: історичний наратив як простір змагання етнокультурних стереотипів” на кафедрі історії української літератури Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна відповідно до тематичного плану її наукових досліджень: “Українсько-польські взаємини в житті та в культурі”.

Мета роботи полягає в здійсненні системного аналізу повісті «Облога Буші», зважаючи на її проблематику, композицію та жанрову належність, розкритті на основі сюжету та образів твору особливостей українсько-польських стосунків XVII ст.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- проаналізувати специфіку жанрової належності твору та концепцію персонажів;
- розкрити ідею слов'янської єдності та проблему непорозуміння двох народів;
- з'ясувати роль релігійного чинника у міжетнічних стосунках як важливому вимірі сюжету повісті;

---

¹ Пчілка Олена. Михайло Петрович Старицький: пам'яті товариша. *Дивослово*. Київ, 1991. № 12. С. 118-124.

- визначити етнокультурні стереотипи, якими оперують персонажі, та їх значення в розвитку сюжету.

Об'єктом дослідження є історична повість «Облога Буші» М. Старицького.

Предметом вивчення в роботі є мотиви українсько-польських стосунків в сюжеті історичної повісті М. Старицького «Облога Буші».

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять праці українських і зарубіжних істориків та літературознавців, присвячені дослідженню творчості М. Старицького, а також історії України в період Національно-визвольної війни (Дмитра Дорошенка, Наталії Яковенко, Андреаса Каппелера та ін.). Використано такі основні методи дослідження: структурно-семіотичний, який дозволяє зрозуміти структуру мислення автора, виявити певні коди та знаки, постструктуралізм та деконструктивізм, за допомогою яких можна реконструювати текст та знаходити в ньому приховані смислові блоки. Інтертекстуальність як допоміжний метод дає змогу визначити взаємозв'язок дискурсів та кодів, наявних у тексті.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження обраної теми полягає в тому, що тут здійснено цілісний аналіз сюжету історичної повісті «Облога Буші» з урахуванням особливостей проблематики та композиції, розкрито роль міжетнічних стосунків крізь призму індивідуального стилю М. Старицького та виявлено значення етноконфесійних стереотипів у структурі твору.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можуть стати основою подальших наукових студій, використовуватися в лекціях з історії української літератури, під час підготовки факультативних занять, відповідних спецкурсів і спецсемінірів у вищих навчальних закладах.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновку і списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПРИНЦИПИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТВОРЧОСТІ М. СТАРИЦЬКОГО ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВОМ

1.1. Історична повість «Облога Буші» в оцінці літературознавства

Михайло Старицький – багатогранна особистість, яка поєднала у собі іпостасі перекладача, поета, прозаїка, драматурга, актора та режисера. Його сорокарічна праця на ниві літератури залишила за собою значну творчу спадщину, різноманітну за тематикою та жанровою належністю. Дослідники нараховують близько 70-ти прозових творів Старицького, більша частина яких досі не опублікована. У своїх творах письменник зазвичай торкається теми історичного минулого України від початку Національної революції (1648 – 1676) до антикріпосницьких рухів на Поділлі у 30-х роках XIX ст.

Літературна діяльність Старицького бере свій початок із другої половини 1860-х років у період стильових змін в українській літературі. Спочатку Старицький займався перекладами поезій європейських класиків, а згодом писав і власну ліричну поезію, в якій розкривав тему України, народного безправ'я і злиднів, розпаду й зневір'я в інтелігентних класах. Незважаючи на те, що творча діяльність письменника відбувалася за умов дії Валуєвського циркуляру 1863 р. та Емського указу 1876 р., він продовжував наполегливо займатися літературною працею і це не могло бути не поміченим культурними діячами. Наприклад, одним із перших, хто схарактеризував історично-літературну роль М. Старицького був Іван Франко, який зазначив: «Він був першим із тих, кому доводилось проламувати псевдошевченківські шаблони і виводити нашу поезію на широкий шлях творчості, і що тільки за ним пішов Куліш у пізнішій добі свого віршування.., а далі Грінченко, Самійленко, Леся Українка

Кримський і ціла фаланга молодих, ми мусимо признати немалу його заслугу...»². Високо оцінив творчість Старицького й Микола Зеров. Поет писав: «Чутливий і експансивний, громадянськи-активний та несамолюбно-щирий в своєму захопленні літературними нащадками, він відіграв у організації літературного життя 90-х рр. таку роль, на яку не мали сили ні Куліш, ні Щоголів, може й обдарованіші від нього як поети та стилісти»³.

Починаючи з 1880-х років Старицький активно захоплюється театральною справою, очолює першу українську професійну трупу та пише власні п'єси для театру. Іван Франко оцінив професіоналізм Старицького та самовідданість театральній справі, через що назвав його «батьком українського театру». У другій половині 1890-х років М. Старицький пише твори російською мовою на українську тематику і друкує їх в газеті «Московские новости». У листі до М. Комарова він зазначив: «Працюючи і на чужій ниві, все живописую тільки своє рідне з минулого й сучасного життя і прихилью тим симпатії сотень людей до нашого поля, до наших розкіш...»⁴. У цей час письменник поповнює свою прозову спадщину такими творами, як роман-трилогія «Богдан Хмельницький», повість «Молодість Мазепи», «Облога Буші», «Руїна», «Останні орли». Дмитро Чижевський у своїй праці «Реалізм в українській літературі» стверджує, що зображення подій у творах М. Старицького «часто примітивізоване і виходить інколи з помилкового уявлення про повну і повсякчасну єдність українського народу»⁵.

На формування світогляду Старицького певним чином вплинув творчий досвід М. Костомарова, П. Куліша, Т. Шевченка, В. Скотта, Г. Сенкевича тощо. Андрій Радчук зауважив, що при написанні прозових творів письменник орієнтувався на матеріали

---

² Франко Іван. М. П. Старицький. *Літературно-науковий вісник*. Львів, 1902. Том 18, № 4-6. С. 45

³ Зеров Микола. Літературна позиція М. Старицького: (в двадцять п'яти роковини смерті): новаторські мотиви в поезії письменника. *Українське письменство*. Київ, 2003. С. 664–679

⁴ Старицький Михайло. Твори: у 8 т. / редкол. Бернштейн М.Д., Комишанченко М.П. та ін. Київ: Дніпро. 1965. Т. 8. Оповідання. Статті. Листи. С. 501

⁵ Чижевський Дмитро. Реалізм в українській літературі. Київ: Просвіта. 1999. С. 39

«Архива Юго-Западной России» та «Актів Южної и Западної Руси», а також статті з історії козацтва, надруковані в журналі «Киевская старина». Літературознавець підкреслив, що найбільший вплив на історичні погляди письменника мав Дмитро Яворницький, який володів глибокими знаннями з історії козащини. Саме він мотивував Старицького до подальшої творчості⁶. Активно досліджував творчу спадщину М. Старицького сучасний український літературознавець Володимир Поліщук. Він стверджує, що творам письменника характерна козакофільська романтика, сформована на основі повістей М. Гоголя. Однак причиною цього, на його думку, може бути й тогочасна суспільна атмосфера, яка відзначилася піднесенням соціальної та політичної активності⁷. Дехто з науковців зазначав, що сформувані модель українсько-польських стосунків XVII ст. Старицькому допомогли ідеї «Історії Русів».

Повість «Облога Буші» – перший історичний твір М. Старицького, у якому зображується героїчна оборона містечка-фортеці Буші 1654 р. Спершу повість було написано російською мовою («Осада Буши») і опубліковано в газеті «Московский листок» у листопаді-грудні 1891 р. У листі до М. Комарова письменник зазначив, що твір написано російською мовою, тому що готувався для журналу «Русская мысль»⁸. Згодом Старицький переклав його українською мовою і в 1894 – 1895 рр. надрукував у журналі «Зоря». У 1898 р. на тему цієї повісті він написав драму «Оборона Буші», присвячену Іванові Франкові. Максим Комишанченко відзначив у повісті майстерність автора у зображенні масового героїзму українського народу в боротьбі проти польського⁹. У найновішій історії літератури зазначено, що «художня цінність повісті не лише в багатопроблемності, а й у виразно окреслених характерах»¹⁰. Надія

---

⁶ Радчук Андрій. Дмитро Яворницький і Михайло Старицький: до історії співпраці вченого та митця. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова. Вип. 9, 2012. С. 218 – 223

⁷ Поліщук Володимир. Вибране. Мій Михайло Старицький. Том 1. Черкаси, 2013. С. 39

⁸ Старицький Михайло. Твори: у 8 т. / редкол. Бернштейн М.Д., Комишанченко М.П. та ін. Київ: Дніпро. 1965. Т. 8. Оповідання. Статті. Листи. С. 501

⁹ Комишанченко Максим. М. П. Старицький. Київ, 1968, 112 с.

¹⁰ Історія української літератури XIX століття. Книга 3. Київ: Либідь, 1997. С. 228

Левчик підкреслила, що М. Старицький в «Облозі Буші» розкрив більшість актуальних питань, властивих його історичній прозі. Такими питаннями були: народна мораль та етика, війна і мир, народ й історія, шляхи пробудження та виховання громадянської й національної свідомості, масовий героїзм та антимілітаристські мотиви¹¹. Володимир Поліщук відзначив, що Старицький вклав власні міркування щодо українсько-польських стосунків у XVII – XVIII ст. у думки й уста персонажів повісті, зокрема Антося Корецького¹².

Чимало дослідників убачають у повісті «Облога Буші» наслідування «вальтер-скоттівської» тенденції. Зокрема Євген Баран стверджує, що письменник зображує найбільш бурхливі епохи, насичені яскравими подіями і визначними історичними особами, в змалюванні яких використовує елемент ідеалізації¹³. В іронічному тоні висловився про повість своїми вульгарно-соціологічними оцінками літературознавець Володимир Коряк: «Будова повісти взагалі нагадує Тараса Бульбу, її провідний настрій, що зробився пануючим у Кащенко-Корецькій історичній белетристиці – палкий, „ненькопатріотизм”»¹⁴.

1.2. Методи дослідження літературного тексту

Під час дослідження тексту повісті «Облога Буші» використовувалися основні та допоміжні методи. Основними є структурно-семіотичний метод, постструктуралізм та деконструктивізм. Структурно-семіотичний метод користується популярністю серед літературознавців ще з 60-70-х рр. XX століття. Він становить собою поєднання структуралізму та семіотики. Структуралізм як окрема складова ґрунтується на принципах та категоріях філософської діалектики, має за мету розчленувати текст на

---

¹¹ Левчик Надія. Михайло Старицький: багатогранність таланту. *Дивослово*, 2005. № 12. С. 20-26

¹² Поліщук Володимир. Вибране. Мій Михайло Старицький. Том 1. Черкаси, 2013. С. 49

¹³ Баран Євген. Українська історична проза другої половини XIX – початку XX ст. і Орест Левицький. Львів: Логос, 1999. С. 33

¹⁴ Коряк Володимир. Нарис історії української літератури. Література буржуазна. Мюнхен, 1994. С. 218 – 220

елементарні частини і розкрити відношення між ними. Він уточнює суть принципів системності, розвитку, категорій «форма і зміст» та «протиріччя». За допомогою понять «знак», «код», «функція» структуралізм виявляє, описує та пояснює поетику твору, а також аналізує структуру мислення автора. У свою чергу семіотика розглядає текст як знакову систему, основним об'єктом якої є знаки та їх значення. Під час аналізу літературного тексту вона дає змогу виявити відповідні текстові коди, встановлювати конвенції, за допомогою яких утворюється певне значення¹⁵. Особливість цього методу полягає в тому, що при дослідженні художніх творів він спирається лише на наукову основу, не беручи до уваги суб'єктивізм та імпресіоністичність. Послугуючись структурно-семіотичним методом, вдається зрозуміти структуру мислення М. Старицького, віднайти в його повісті приховані смисли, проаналізувати внутрішньотекстові відношення, виявити коди та знаки, розкрити їхню роль у тексті та визначити зв'язок твору з реальною дійсністю.

Постструктуралізм виник як реакція на структуралізм. Його яскравими представниками вважають вчених та філософів Ж. Дерріду, Ж. Дельоза, Ю. Крістеву, М. Фуко, Ф. Гваттарі та інших. Постструктуралісти розглядають літературу, культуру та історію як текст, у якому знаходять різноманітні позаструктурні параметри, відмовляючись при цьому від суворої науковості, характерної для структуралізму. У їх працях структура постає категорією епістемології. Зокрема, М. Фуко виділяє археологічні структури, назвавши їх «епістемами», які містять певну систему мислення з власними мовами та символами. Постструктуралісти особливого значення надають виокремленню нового типу раціональності та його наслідків, раціональному обґрунтуванню феноменів дійсності¹⁶. За цим методом дослідження вважається, що

---

¹⁵ Полікарпова Ю. Семіотика та структуралізм. *Культура народів Причорномор'я. Філологічні науки*. 2001. № 20. С. 145-148.

¹⁶ Повторєва Світлана. Міждисциплінарні можливості структуралізму і постструктуралізму. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. С. 31 – 33

текст твору не має визначеної мети, його знаки не становлять замкненої системи, оскільки не є власне знаками, а суб'єктом висловлення не завжди виступає автор.

Одним із нових методів філософського пізнання постає деконструктивізм, засновником якого вважають Ж. Дерріду. Деконструкція насамперед пов'язана зі структурою творів і передбачає виявлення внутрішньої суперечності текстів. Об'єктом цього методу є текст твору, його знаки, мовлення, контекст, метафори, підсвідоме, несвідоме, Я, Інший. Ж. Дерріда відстоював думку про те, що будь-який текст є певною частиною одного глобального тексту, який є частиною простору всієї літератури, але читання таких текстів може бути помилковим. Особливість деконструктивізму полягає в тому, що за його допомогою текст твору можна не лише написати, а й реконструювати, переписувати, розписувати та описувати. При цьому деконструктивізм відкидає буття та час, оскільки написаний текст не має ніякого зв'язку з теперішнім, минулим чи майбутнім часом¹⁷. Представники деконструктивізму вважають, що текст позбавлений контексту, тому реципієнт при прочитанні твору може сприймати його однозначно, розуміючи лише єдиний визначений смисл. Отож головним завданням названого методу є виявлення внутрішніх протиріч у текстах, пошук у ньому прихованих чи протилежних смислів, закріплених у мові в формі мисленнєвих стереотипів. Методи постструктуралізму та деконструктивізму дали мені змогу поглянути на текст глибше, дослідити структуру повісті, виявити в ній внутрішні суперечності та приховані смислові блоки поза буттям та часом.

Інтертекстуальність як допоміжний метод дослідження встановлює основу для пов'язування тексту з іншими подібними текстами. Теорія інтертекстуальності представлена працями Ю. Крістевої, Р. Барта, Ж. Женета, М. Бахтіна та інших. На

---

¹⁷ Казаков Мстислав. Метод деконструкції у постмодерністській парадигмі пізнання. *Науковий вісник Чернівецького університету*. Чернівці, 2011. Вип. 561-562. С. 198–205.

думку Юлії Крістєвої, інтертекстуальність – одна із основних особливостей постмодернізму. Постструктуралістка вважає, що «будь-який текст будується як мозаїка цитат, будь-який текст – продукт вбирання і трансформації якого-небудь тексту»¹⁸. Ролан Барт висловив конструктивну думку про те, що кожний текст є інтертекстом, а «інші тексти існують у ньому на різних рівнях у більш чи менш пізнаваних формах: тексти попередньої культури і тексти культури нинішньої»¹⁹. Інтертекстуальність дозволяє не лише досліджувати текст як знакову систему, а й визначати взаємодію різних дискурсів та кодів, наявних у тексті. За допомогою цього методу дослідження можна розшифрувати наявні в структурі тексту повісті фрагменти чужого висловлювання, якими можуть бути приховані цитати, алюзії, метафори та встановити взаємозв'язок з подібними текстами.

---

¹⁸Kristeva Julia. Le texte du roman. Approche sémiologique d'une structure discursive transformationnelle). La Haye: Mouton, 1970. Цит. за кн.: Крістєва Юлія. Избранные труды: Разрушение поэтики. Москва: РОССПЭН, 2004. С. 429

¹⁹ Barthes R. La plaisir du texte. Paris, 1973. 110 s. Цит. за кн.: Барт Ролан. От произведения к тексту. *Избранные работы: Семиотика. Поэтика*. Москва: Прогресс, 1989. С. 415

Висновки до розділу 1

Отже, Михайло Старицький залишив значний творчий доробок, на особливу увагу в якому заслуговує історична проза. Під час написання своїх творів письменник ґрунтовно опановував архівні матеріали, звідки черпав інформацію про героїчну боротьбу українського народу за свою незалежність у XVII – XVIII ст. Повість «Облога Буші», у якій зображується героїчна оборона містечка-фортеці Буші 1654 р., є першим історичним твором М. Старицького. Для її цілісного аналізу доцільно використовувалися структурно-семіотичний метод, постструктуралізм, деконструктивізм та інтертекстуальність. Вони дали змогу розкласти текст твору на різноманітні частини, віднайти в них приховані смисли, виявити роль кодів та знаків у структурі, проаналізувати структуру мислення автора та встановити зв'язок з іншими подібними текстами.

РОЗДІЛ 2

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВИЙ КОМПЛЕКС ПОВІСТІ «ОБЛОГА БУШІ»

2.1. Проблема жанрової природи твору

У процесі створення певного художнього тексту, в основі сюжету якого лежить історична подія чи період минулого, автор переважно послуговується принципом історизму, що передбачає точне зображення колориту та духу минулої епохи в конкретних картинах життя, людських долях і подіях. Наукове зацікавлення творами на історичну тематику посилилося ще в XIX столітті, після виходу в світ першого історичного роману «Уеверлі, або 60 років тому» (англ. «Waverley; or 'Tis Sixty Years Since»; 1814) Вальтера Скотта. Саме англійський письменник вважається основоположником жанру історичного роману. За Скоттом, такий роман має будуватися на історичному сюжеті і відтворювати події та персонажів певної епохи в художній формі, при цьому любовна лінія слугує сполучним ланцюжком.

Одним із перших українських літературних критиків, який визначив жанрові канони історичного твору, був Пантелеймон Куліш. Основну особливість таких творів він убачав у поєднанні історичної правди з авторською вигадкою, наголошував на відповідальності письменника за об'єктивність усвідомлення історичної теми²⁰. Ширше розуміння специфіки історичного твору мав Іван Франко, який стверджував, що історична повість – це не історія. Якщо історик знаходить правду і констатує факти, то письменник лише черпає ці факти для передачі певних ідей через персонажів. На його думку, «повість історична має вартість, коли її основна ідея зможе зайняти сучасних, живих людей, то значить, коли сама вона жива й сучасна»²¹. Польський науковець Юзеф Бахуж вважає, що насамперед письменник має спиратися

---

²⁰Куліш Пантелеймон. Характер и задача украинской критики. *Чорна рада: Хроніка 1663 року. Оповідання. Драматичні твори. Статті та рецензії*. Київ: Дніпро, 1989. Т. 2. С. 515–520

²¹Франко Іван. Захар Беркут. *Франко Іван. Зібрання творів: У 50 т.* Київ: Наукова думка, 1978. Т. 16. С. 7

на історичну правду, адже важливе значення у таких творах відіграє «ефект», враження істинності²².

Михайло Старицький як автор української історичної прози наслідував «вальтерскоттівську» тенденцію і надавав перевагу традиційним сюжетним прийомам. У повісті «Облога Буші» яскраво виражена «вальтерскоттівська» модель історичного роману. Найперше – це поєднання правдивого зображення минулого життя козаків з динамічною інтригою, рушійною силою якої є такі людські пристрасті, як любов до рідного краю, злість та помста. Персонажі при цьому поділяються на три групи: молода людина, з якою пов'язані основні події твору, реальні історичні персони, що не перебувають у центрі оповіді, та звичайні люди, які беруть активну участь у розгортанні фабули.

В історичних романах Вальтера Скотта, як правило, постає історія молодої людини, яка через певні життєві обставини потрапила в коловорот історичних подій. Наприклад, у романі «Уєверлі» головний герой Едвард спостерігає за чужою і незрозумілою для нього дійсністю, за зруйнованою політичним розбратом країною і намагається протистояти руйнівним суспільним процесам. Обставини змусили юнака боротися проти власного війська, унаслідок чого його мали стратити як зрадника народу. На другому плані твору постає любовна лінія, пов'язана із Едвардом та багатого спадкоємицею на ім'я Роуз. У Старицького аналогічним персонажем є Антон Корецький, який прагне встановити мир між двома ворогуючими народами. Якщо у романі Скотта проблематика містить яскраво виражений соціальний характер, то в повісті «Облога Буші» Старицького переважають екзистенціальні та етичні проблеми. Обидва письменники виражають свої погляди через ідеалізованих персонажів. Однак не можна ствердити, що Старицький у своєму творі відображає хід подій об'єктивно,

---

²² Bachórz Józef, Kowalczyk Alina. Słownik literatury polskiej XIX wieku. Wrocław in.: Ossolineum, 2009. S. 733-734

адже в авторських відступах простежується ставлення самого письменника до зображуваного.

Історичність повісті виявляється у зображенні Старицьким героїчної оборони подільського містечка Буша в листопаді 1654 року. За архівними документами, у березні 1654 р. під стінами Буші козаки розбили польське військо, через що 18 листопада поляки під командуванням Станіслава Потоцького та Стефана Чарнецького ввійшли у містечко. Ззовні облогу утримували козаки, очільниками яких були полковник Гречка та сотник Зависний, усередині оборонцями стали жінки та діти. Особливим героїзмом відзначилася дружина місцевого сотника – Олена Зависна, яка завела ворогів у вежу та сіла на порохову діжку, що вибухнула разом з ними. Унаслідок цього місто було спалене і налічувало близько 16000 загиблих²³. На такий «історичний» вибір прозаїка, як вважає Володимир Поліщук, вплинув досвід його попередників: Т. Шевченка, М. Гоголя, Жюль Верна, П. Куліша тощо²⁴.

Особливість художнього стилю Старицького полягає в тому, що він поєднав елементи романтичного та реалістичного типів образного відтворення світу. Українська літературознавиця Людмила Дем'янівська назвала повісті Старицького, зважаючи на їх характер та манеру письма, проміжною ланкою між творчістю Панаса Мирного, І. Нечуя-Левицького, Б. Грінченка, які докладно зображували події історичного минулого, і психологічною прозою М. Коцюбинського, В. Стефаника та О. Кобилянської²⁵. Євген Нахлік зазначив, що історичний жанр у другій половині XIX – на початку XX ст. накопичив романтичні тенденції, які наявні в романах і повістях Старицького, зокрема в «Облозі Буші»²⁶. Микола Сиротюк про історичні твори Старицького писав: «Реалістичні в своїй основі, вони написані в героїчно-

---

²³ Енциклопедія історії України / редкол.: В. А. Смолій та ін. Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2005. Т. 3. С. 187

²⁴ Поліщук Володимир. Повісті Михайла Старицького: монографічне дослідження. Черкаси: БРАМА, 2003. С. 57

²⁵ Дем'янівська Людмила. «Ані одної фальшивої ноти»: творчість М. Старицького. *Друг читача*. 1989, 13 квітня. С. 4

²⁶ Нахлік Євген. Українська романтична проза 20 – 60-х років XIX ст. Київ: Наукова думка, 1988. С. 296.

романтичному плані. Органічне поєднання в них реалізму і романтизму, фактичної історії і авторського домислу допомогло письменникові показати героїчний дух, невичерпні сили...»²⁷. Максим Комишанченко вважає, що повість «Облога Буші» написана виключно у романтичному стилі²⁸. Оскільки в українському письменстві другої половини XIX ст. переважав класичний реалізм, у творах Старицького, написаних у цю добу, простежуються реалістичні тенденції. Володимир Поліщук виділяє дві причини появи рис реалізму в творчому доробку прозаїка: особливості індивідуального стилю Старицького та його прагнення синтезувати поетику романтичних й реалістичних тенденцій²⁹.

Реалістична манера дала змогу письменникові чітко передати негативні образи представників польської шляхти: гетьманів Потоцького, Лянцкоронського та воєводи Чарнецького. Це виявляється насамперед у змалюванні портретів персонажів. Наприклад, через зовнішність Степана Потоцького прозаїк розкриває гетьмана як людину жорстоку, підступну та ненависну, яка дбає лише про власні інтереси. Однак з іншого боку, Старицький висміює гетьмана, називаючи його швидше «знудженою повією», ніж мужнім ватагом Речі Посполитої. Воєвода Чарнецький показаний, як суворий чоловік з холодним поглядом, в очах якого яскріють сваволя і лютість.

Козакофільська романтика, властива повісті, на думку науковців, постала саме з героїко-історичного фольклору, зокрема з легенди про подвиг захисниць фортеці на чолі із донькою сотника та повісті М. Гоголя «Тарас Бульба». Старицький, наслідуючи Гоголя, у своїй повісті розкрив національно-історичну тематику, пов'язану з релігійним чинником. Персонажі обох творів – люди мужні, сильні, відзначаються особливим патріотизмом та любов'ю до батьківщини. Надія Левчик зазначила, що романтична піднесеність дала змогу письменникові наголосити на таких моральних

---

²⁷ Сиротюк Микола. Українська історична проза за 40 років. Київ: Радянський письменник. 1958. С. 15 – 16

²⁸ Комишанченко Максим. М. П. Старицький. Життя і творчість. Київ: Дніпро, 1968. С. 97

²⁹ Поліщук Володимир. Повісті Михайла Старицького: монографічне дослідження. Черкаси: БРАМА, 2003. С. 13

чеснотах українського народу, як чуйність, працьовитість, волелюбність, неупокореність духу, здатність до самопожертви й самозречення в ім'я суспільного ідеалу³⁰. Володимир Поліщук у своїй монографії стверджує: «Природною стильовою домінантою творчості М. Старицького був таки романтизм, на загальному „тілі” якого могли розвинутися під дією різних обставин елементи різних стильових структур, у т.ч. й реалізму»³¹.

Тривалий час у літературознавстві не було одностайної думки щодо жанрової належності твору «Облога Буші». Спираючись на використання прозаїком історичних фактів, невеликий обсяг твору та кілька сюжетних ліній, більшість літературознавців відносять твір до жанру історичної повісті. Сам Старицький визначав жанр у деяких джерелах як історичну повість з часів Хмельниччини, а в листі до М. Комарова як «історичний розповідок за часів Хмельниччини»³².

За своїми ознаками твір належить до жанру історичної повісті, однак у ньому наявні авантюрно-пригодницький сюжет, чимало описів батальних сцен і любовних почуттів, відтворено історичний колорит та виявляється посилена увага до поведінки і психології персонажів, що вказує на додаткову семантику жанру. Любовний «трикутник» та колізії, пов'язані з ним, є сюжетним прийомом пригодницької семантики. Таким чином, перераховані ознаки дають змогу віднести твір до жанру історико-пригодницької повісті, у якій поєднуються риси романтичного та реалістичного дискурсів.

---

³⁰ Левчик Надія. Історична проза М. Старицького. (Далекі образи – близькі ідеї). *Слово і час*. 1990, № 12. С. 40

³¹ Поліщук Володимир. Художня проза Михайла Старицького: проблематика й особливості поетики романів і повістей письменника: монографія. Черкаси: БРАМА, 2003. С. 97.

³² Старицький Михайло. Твори: у 8 т. / редкол. Бернштейн М.Д., Комишанченко М.П. та ін. Київ: Дніпро. 1965. Т. 8. Оповідання. Статті. Листи. С. 501

2.2. Концепція персонажа як епіцентру сюжетних перипетій

Повість М. Старицького «Облога Буші» виразно засвідчила високий рівень майстерності прозаїка, що простежується насамперед через контрастне зображення характерів персонажів. Такий образотворчий прийом передусім зумовлений романтичною стильовою домінантою твору. Характери персонажів «Облоги Буші» індивідуалізовані за допомогою їх мови, поведінки, портретів, художніх деталей тощо. Слід відзначити, що герої Старицького, хоч і епізодичні, виконують свою функцію щодо концептуального художнього «надзавдання» повісті і по-своєму його інтерпретують.

Концепція персонажа твору Михайла Старицького насамперед визначається релігійним складником світогляду самого письменника і релігійним чинником, який є одним із визначальних у його ідейно-естетичній системі. Персонажі повісті поєднують ідею патріотизму з відданістю християнській моралі, наділені вірою в Бога та вищі сили. Через фактор віри авторові вдалося осмислити проблеми світоглядного, морально-етичного, історіософського, соціального та побутового планів. Володимир Поліщук виділяє дві причини важливості релігійності в прозі Старицького. По-перше, письменник був віруючою людиною і такими ж рисами прагнув наділити своїх персонажів, зокрема тих, кого він розташовував на «плюсовій» шкалі морально-етичних і національних цінностей. По-друге, неонародницька ідеологія, прихильником якої називають Старицького, у своїй системі цінностей ставила на чільне місце саме релігійний фактор³³. Тамара Гундорова та Наталя Шумило писали: «Виходячи з просвітницької програми, неонародники особливого значення надавали релігійним постулатам моральності, духовному очищенню й прозрінню. Саме релігія поставала, на думку багатьох, єдиною ланкою між народом та інтелігенцією, гарантуючи, зокрема, дієвість закликів до любові, правди, братерства та єдиномислія

---

³³ Поліщук Володимир. Повісті Михайла Старицького: монографічне дослідження. Черкаси: БРАМА, 2003. С. 43

(Т. Шевченко). Звідси й настанова на пробудження національної свідомості кожної особи поєднувалася з необхідністю осягнення моральних імперативів на шляху духовного зростання»³⁴.

Релігійність передусім виявляється через образ Ісуса Христа. Щоразу образ Богочоловіка виступає як утілення світла, добра та любові, однак простежуються і ситуативні варіанти. Перед наступом польських військ Оріся Завісна, дивлячись у церкві на божий лик, згадує біблійну картину побиття пророка знавіснілою юрбою. Уявленнями дівчини автор проводить паралель із ситуацією, у яку вона потрапила з іншими оборонцями Буші, для яких віра є життєво важливою. Поряд із цією картиною Старицький завдяки прийому контрасту змальовує польський табір, який певною мірою постає тією біблійною юрбою з розсатанилими обличчями, що глузує з віровизнаних цінностей і охоплена гріховною суєтою. З іншого боку, вираз очей Господа на іконі викликав у дівчини почуття щастя мирних днів та нагадав лагідні очі коханого Антося Корецького. Таким чином, увесь твір пронизаний словом Божим, покликаним визначати всі особистісні та суспільні сутності кожного персонажа, спрямовуючи їх при цьому до шляхів праведності чи гріховності.

Романтично-пафосний образ священнослужителя Василя також певною мірою підкреслює релігійний аспект повісті. Панотець виступає провідником між земним та небесним світами, вірно виконує свої обов'язки і настановляє народ вірити в Божу поміч. Зображення образу отця Василя величне і водночас одноплосинне, схематизовано зумовлене, на думку Володимира Поліщука, недостатнім «прозовим» досвідом Старицького, адже «Облога Буші» – його перший великоформатний твір³⁵.

Значно менше релігійного аспекту твору стосується вигаданий образ молодого шляхтича Антося Корецького, якого виховано в українській родині на традиціях

---

³⁴ Гундорова Тамара, Шумило Наталя. Тенденції розвитку художнього мислення (початок XX ст.). *Слово і час*. Київ, 1993. № 1. С. 62

³⁵ Поліщук Володимир. Повісті Михайла Старицького: монографічне дослідження. Черкаси: БРАМА, 2003. С. 54

народної моралі. Магнат за походженням, він присягається своєму народові чесно бути католиком і померти за рідний край. Дехто з дослідників, зокрема Р. Багрій, зазначила, що Старицький устами й думками Антося Корецького висловлює власні міркування щодо українського народу. Письменник проголошує через образ Антося ідею мирного співіснування українського та польського народів. Проте вона не могла втілитися, оскільки юнак з часом усвідомив марність своїх надій та власну безсилість у конкретній ситуації протистояння. Старицький психологічно поглибив персонажа, ускладнивши його роль проблемою вибору та відповідальності за нього. Антон Корецький умовно перебуває у двох різних світах, один з яких – пишне панство, що уособлює світ реальний, а другий – Україна-мати, що позначає світ ірреальний. Юнак увесь час переживає внутрішні поривання, адже не знаходить прихильників серед польських воєвод, які, з одного боку, для нього є рідними, з іншого, – викликають огиду та відразу. Надія Левчик стверджує, що на формування Корецького як особистості вплинули питання народної моралі й етики, вибір життєвої позиції, шляхи пробудження й виховання громадянської самосвідомості³⁶.

Тип вольової, героїчної жінки, котра не спасувала перед смертельною небезпекою, представляє головна героїня твору Оріся Завісна. Її образ витриманий у дусі героїко-романтичної традиції і вважається одним із найкращих в українській літературі ХІХ століття. Прототипом Орісі є легендарна Олена Зависна – дружина місцевого сотника Зависного, яка відзначилася героїзмом в обороні містечка Буша. Енциклопедія історії України зазначає, що, коли поляки ввійшли до Буші та вбили сотника, Олена підпалила діжку з порохом і підірвала себе разом з ворогами³⁷.

Оріся Завісна є втіленням патріотичних поривань, наділена високою духовністю і здатністю до самопожертви заради суспільних ідеалів. При змалюванні її портрету

---

³⁶ Левчик Надія. Михайло Старицький: багатогранність таланту. *Дивослово*. № 12. 2005. С. 23

³⁷ Енциклопедія історії України / редкол.: В. А. Смолій та ін. Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2005. Том 3. С. 187

автор тонко відтворює риси обличчя, вказуючи таким чином на її характер. Наприклад, у чорних бровах криється непорушна воля та відважність, карі очі палають вогнем, що вказує на гарячість її натури. Контраст яскраво виражений у словах: «На мармуровому чолі лежать не дитячі думи, хоч у виразі уст лишає дитяча краса»³⁸. Оріся цілком вирізняється серед інших персонажів своєю відчайдушністю і безкомпромісністю, що пояснюється її вихованням у традиційно козацькому дусі. Дівчина ладна допомагати козакам доти, доки не впаде з ніг, і весь час тримає в голові єдине бажання – урятувати рідний народ. З іншого боку, автор представляє Орісю як м'яку та ніжну натуру, котра прагне любові. Однак на своєму шляху дівчина зустрічає випробування коханням, що відіграло важливу роль у її житті.

Через образ Орісі Завісної Старицький трактує християнську категорію гріха. Це простежується в епізоді, коли дівчина тішить Катрю, яка хвилюється за свого коханого, що бере участь у бою: «Гріх! От перед цією святою Матір'ю гріх! – показала на образ Оріся. – Вона віддала ради нас Свого Сина на муки, на смерть, а ми будемо побиватись, що доведеться за віру святу й за вітчину умерти?» (с. 16). Новаторство цього образу полягає в тому, що Старицький наділив героїню особистою та національною гідністю, жагою волі, витримкою. Завдяки романтичному й водночас трагічному образу Орісі Завісної авторові вдалося не лише розширити сюжетну лінію твору та поглибити його психологізм, а й розкрити ідею неперервності патріотичного духу.

Важливим елементом у розвитку сюжетних перипетій є символічний сон Орісі. Уві сні дівчина бачить себе в образі калини, вбраної у квіти та червоні китяги, яку манить до себе стрункий явір. Зустрітись їм не вдається, адже на шляху зустрічаються перешкоди у вигляді хвилі води, чорних хмар та бурхливого вітру. Закінчується сон тим, що кохання перемагає і закохані злітають до неба, сплівшись навіки. Автор в

---

³⁸ Старицький Михайло. Оборона Буші: іст. повість. / ред. В. М. Славко. Бльомберг: Заграва. С. 7
URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/12220/file.pdf>

образі калини показав почуття і наміри Орісі, а в образі явора – Антося. За Енциклопедичним словником символів культури калина означає неперервність життя, нескореність, стійкість, явір уособлює здоров'я, чоловічу силу та вроду³⁹. В інтерпретації Старицького калина разом з явором уособлюють вічне кохання і високі почуття. Пророчий сон Орісі реалізується на її передчутті неминучого. За визначенням Наталії Фенько, такі сни «спричиняють своєрідний “вибух” внутрішнього світу героя, як правило, обумовлюють напружений, гостровиражений, так би мовити “оголений” психологізм»⁴⁰. Сон Орісі повністю збігається з фіналом твору, адже пройшовши певний життєвий шлях у розлуці, закохані нарешті зустрічаються, аби їхні душі полинули в далекий світ, де панує лише любов.

Здатністю до самопожертви заради суспільних ідеалів наділений і сотник Михайло Завісний. Портретна характеристика дає змогу охарактеризувати його як мужню, сильну та відважну людину, яка має досвід у битвах. Автор порівнює Михайла з могутнім дубом, що символізує витривалість, незламність та невмирущість душі. Споконвіку дуб вважається оберегом козаків, тому роль Михайла можна трактувати як справжнього захисника свого народу від ворогів. З іншого боку, Завісний показаний як ніжний та люблячий батько, для якого важливе майбутнє доньки. Прагнучи не віддавати доньку загарбникам, він розмірковує над власноручним убивством Орісі, однак внутрішній голос переконує його в тому, що донька настільки духовно сильна, що впорається з усіма перипетіями на своєму шляху.

Володимир Поліщук звернув увагу на монологи-роздуми сотника Завісного і дійшов висновку, що вони розкривають розуміння Старицьким державницьких уявлень українських проводирів XVII – XVIII ст, зокрема Богдана Хмельницького. Неодноразово прозаїк через фрази-репліки персонажа виражає власне бачення

---

³⁹ Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенко, В. В. Куйбіди. Вид. 5-е. Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко В. М., 2015. с. 326

⁴⁰ Фенько Наталія. Естетичні функції картин сновидінь у художніх творах українських письменників другої половини XIX – XX століть: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10. 01. 01. Дніпропетровськ, 1999. С 4

українсько-польських стосунків XVII – XVIII ст.⁴¹ Прикладом слугують звернення Михайла Завісного до козаків, у яких чітко простежується негативне ставлення до польського народу. У словах сотника відчуваються також пророцтва щодо долі українського народу в битві за Бушу.

---

⁴¹ Поліщук Володимир. Повісті Михайла Старицького: монографічне дослідження. Черкаси: БРАМА, 2003. С. 61

Висновки до розділу 2

Отже, Михайло Старицький наслідував «вальтерскоттівську» тенденцію і надавав перевагу традиційним сюжетним прийомам, що простежується у повісті «Облога Буші». Особливість художнього стилю письменника полягає у сполученні елементів романтичного та реалістичного типів образного відтворення світу. За стильовими ознаками твір належить до романтичної історико-пригодницької повісті.

Основу ідейно-естетичної системи Михайла Старицького становить релігійний чинник, котрий яскраво представлений у характерах героїв. Персонажі твору вирізняються особливим героїзмом, вірою в Божу поміч та здатністю до самопожертви заради суспільних ідеалів. Фактор віри дав змогу письменникові осмислити проблеми світоглядного, морально-етичного, історіософського, соціального та побутового планів.

РОЗДІЛ 3

ІДЕЯ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ЄДНОСТІ ТА ПРОБЛЕМА ЕТНОКУЛЬТУРНИХ СТЕРЕОТИПІВ

3.1. Подвійна ідентичність як чинник міжнародного порозуміння

У Національно-визвольній війні 1648 – 1654 рр., яку Старицький вважав війною проти соціального та національного гноблення з боку польської шляхти, український народ показав неабияку мужність та героїзм. Ці роки відзначилися не лише блискучими перемогами, які додавали козакам та їхнім однодумцям віри в краще майбутнє, а й прикрими поразками, після яких втрачалися надії на успіх. Героїчними боями відзначилося козацьке військо у битвах під Махнівкою, Батогом, обороні Вінниці та містечка-фортеці Буші. У багатьох працях автори, описуючи перебіг подій визвольної війни, не згадують про битву за Бушу. Дехто з дослідників взагалі не відносить оборону містечка до цього періоду.

Уперше згадки про Бушу з'явилися в акті 1589 року, коли канцлер Ян Замойський придбав її у подружжя Семена Івановича та Огап'ї Іванівни Бушинських за 800 кіп литовських грошей. За часів Яна Замойського у Буші було побудовано замок, схожий на орлине гніздо. У добу Хмельниччини містечко-фортеця пережило найстрашніші бойові дії між поляками та козаками⁴². Свого часу місцевий краєзнавець Сергій Кокряцький писав: «Безумовно, немає на Поділлі іншої визначнішої пам'ятки, де найбільш яскраво і трагічно відобразилася б уся історія українського народу, ніж Буша на Ямпільщині. Тут, над берегами невеличкої та стрімкої допливи Дністра Мурафи, прихована історія з найдавніших часів»⁴³. Козацькі літописці Самовидець і

---

⁴² Крикун Микола. Воеводства Правобережної України у XVI – XVIII століттях: статті і матеріали. Львів: Український католицький університет. 2012. С. 95

⁴³ Кокряцький Сергій Іванович: Біографії. Персоналії, життя яких пов'язано з Поділлям: міні-довідник (на основі БД «Індивідуальні автори»). Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2021 UTL: https://library.vspu.edu.ua/inform/spisok_bio.htm (Дата звернення: 20.04.2023)

Григорій Граб'янка не описують згаданих подій, а от Самійло Величко зазначив: «...Поляки, ввійшовши в Україну, без жодного пошанівку сплюндрували дощенту вогнем і мечем Немирів, Кальник і Бушу з людьми, які там були...»⁴⁴. Першим в українському письменстві зобразив героїзм та незламність жителів містечка-фортеці саме Михайло Старицький. Його повість «Облога Буші» окреслює складність боротьби українського народу проти польської шляхти, зіткнення в ній різноманітних інтересів. Твір пронизаний героїчно-патріотичним пафосом, домінантними постають ідеї слов'янської єдності та самопожертви заради рідної країни.

Ідея слов'янської єдності і спроби примирити український народ з польським була актуальна ще в 40-і роки ХІХ ст., особливо серед учасників Кирило-Мефодіївського братства. Головною ідеєю та метою діяльності товариства було духовне і політичне об'єднання слов'ян за умови, що кожен народ цього союзу матиме свою незалежність. Представник братства Микола Костомаров зазначав, що Україна завжди прагнула до рівноправного союзу зі слов'янськими народами не з метою панування над іншими, а для створення умов, які б дозволили кожному вільно розвиватися, не втрачаючи власної національної ідентичності⁴⁵. У праці «Закон Божий (Книга буття українського народу)» він розглядав можливість визволення України з боку Польщі лише за умови створення загальнослов'янської федерації незалежних національних республік, що базуватиметься на принципах християнської моралі, свободи і рівності. Ініціатором створення такого союзу вважав саме Україну. Національно-визвольна війна, на думку Костомарова, була невіддільною частиною від вирішення соціальної проблеми⁴⁶.

Значну роль українсько-польським стосункам приділив Тарас Шевченко. Найголовнішими причинами втрати українцями своєї свободи і незалежності поет називає внутрішню неконсолідованість народу, свавілля соціальних суперечностей,

---

⁴⁴ Величко Самійло. Літопис / пер., авт. комент. В. О. Шевчук, ред. О. В. Мишанич. Київ: Дніпро, 1991. Т. 1. С. 234

⁴⁵ Кирило-Мефодіївське товариство: у 3-х т. / редкол.: П. С. Сохань та ін. Київ: Наукова думка, 1990. Т. 1. С. 257

⁴⁶ Костомаров Микола. Закон Божий (Книга буття українського народу). Київ: Либідь, 1991. 40 с.

домінування особистого над загальним, заздрість бідних статкам багатих. Поезії Шевченка поклали початок перетворенню українського народу на європейську націю, давши їй розуміння історичного минулого та дороговказ у майбутнє. У своїх віршах поет подавав картини українсько-польського протистояння як наслідок спроб шляхти поневолити Україну. Однак задля спільної боротьби за майбутню свободу Шевченко закликав Польщу до пошуку можливості для об'єднання.

У польській та українській історичній белетристиці другої половини XIX століття, як правило, наявні персонажі з подвійною ідентичністю, які прагнуть знайти порозуміння між двома народами, проте розбіжності постають непереборними, і героям доводиться зосереджуватись лише на одній проєкції. Яскравим прикладом слугує персонаж повісті «Облога Буші» Антон Корецький. Виховання в українській родині після трагічних подій, що призвели до втрати своєї польської сім'ї, прищеплює юнакові саме козацькі цінності: «...Ті хлопці мене змалку учили правді, і честі, й добру, учили, по своїй вірі схизматській, і в ворозі людину вважати і битися з ним полицарськи чесно» (с. 224).

Відтак, будучи частиною і польського, і українського світів, Антон Корецький намагається знайти міжнаціональне порозуміння та зупинити кровопролитну війну. Однак до такого компромісу не здатен ні один народ, ні другий. Польська шляхта представлена у повісті Старицького як сила, що живе своїми інстинктами та повною зневагою до українців. Це яскраво простежується у словах: «...Українських хлопців до коб'їт не єднати: вони тварюки!» (с. 223). Українських жінок пані називають грубими, незграбними, неелегантними «хлопками», виражаючи таким чином свою ненависть до всього народу. Єдиний, хто сміливо захищає особистість українок і, відповідно, українського народу – Антон Корецький.

Захисники містечка-фортеці постають як повноцінний суб'єкт, який творить історію власної країни. Вони вважають, що ведуть справедливую збройну оборону

рідного краю, релігії та зневажених прав. Старицький зображує козацтво ідеалізовано, запорожці постають мужніми воїнами, які не втрачають віри в свої сили. Однак з іншого боку, козаки – це невинна жертва, що є заручником польської агресії. У такій ситуації заклики Корецького до миру лишаються непочутими та нездатними протистояти польсько-українським конфліктам, тому неможливість досягти своєї мети призводить до розриву персонажа з польською ідентичністю на користь української. Таким чином, замість того, щоб бути ключем до пошуку точки дотику між українським і польським світами, подвійна ідентичність Корецького поглинається лише однією системою цінностей. Трагічний фінал повісті підкреслює можливість існування лише одновимірного світу (українського чи польського), у якому немає місця для «іншого».

Персонаж із подвійною ідентичністю спостерігається й у трилогії Михайла Старицького «Богдан Хмельницький», але тут він відіграє дещо маргінальну роль. Як і Антон Корецький, козак Грабина проходить трансформацію від шляхетського стану до козацького. Про це свідчить навіть зміна його прізвища з виразно польського Грабовський на просте козацьке Грабина. Урешті-решт, саме несправедливість шляхти витіснила Грабовського з рідного польського світу в чужий – український, котрий також страждає від сваволі поляків. Ситуацію неможливості порозумітися з «іншим» демонструє й смерть цього персонажа, що засвідчує неподоланну розбіжність між національними проєктами тотожності.

Іван Нечуй-Левицький розглядає проблему подвійної ідентичності у контексті твору «Князь Єремія Вишневецький», однак інтерпретує її по-іншому. Основну увагу автор намагається зосередити на моральному роздвоєнні персонажа, котрий обрав шлях єднання з польським світом для досягнення власних цілей. Одним із ключових факторів такого відходу від рідного світу став перехід у католицизм. У художній проєкції роману це виглядає точкою неповернення, адже часто в умовах ситуації XVII

століття саме релігійний чинник визначав етнічну тотожність, а відмова князя від православ'я – це і є розрив з рідним світом. Нечуй-Левицький намагається з цим моментом пов'язати моральну байдужість свого персонажа і таке поривання із українським народом не перекреслює генетичної та культурної ідентичності князя Єремії Вишневецького. Саме це в розумінні прозаїка постає перешкодою, яка заважає остаточно поєднатися з польським світом, залишаючи князя Єремію Вишневецького в ситуації між двох просторів, чужим серед своїх.

У польській літературі персонажів із подвійною українсько-польською ідентичністю практично немає. Український етнос зазвичай входить до польського національного світу в силу збереження вірності політичним та світоглядним принципам Речі Посполитої, лишаючись у статусі «свого Іншого». У романі «Пан Володийовський» Генрік Сенкевич представляє персонажа, що належить двом національним просторам. У дитинстві син Тугай-бея потрапив у полон та виховувався у шляхетській родині Речі Посполитої, що вказує на його належність польському і татарському світам. Життєвий шлях персонажа нагадує історію Антона Корецького з твору «Облога Буші», але якщо він намагався знайти точки дотику для мирного співіснування двох народів, то Азья прагнув здобути владу і славу в новій батьківщині. Через зовнішню схожість персонажа з полководцем Іваном Богуном польське середовище сприймає Азью вороже, що зрештою стає причиною його іншування. Страта Азії шляхтою за зраду засвідчує існування лише польського світу, у котрому немає місця для персонажа із подвійною ідентичністю.

3.2. Репрезентація етнокультурних стереотипів у тексті твору

В українсько-польських відносинах важливу роль відіграють образи мислення і сприйняття навколишнього світу. Через певні історичні події образ сусіднього народу

постає як набір ознак, що не завжди відповідають дійсності. Етнічні стереотипи – це насамперед культурні утворення. Вони слугують засобом раціоналізації власних дій та вчинків у ситуації міжнародної взаємодії. Сучасні науковці визначають стереотип як «узагальнений, емоційно-насичений образ етнічної групи або її представників, створений історичною практикою міжетнічних відносин»⁴⁷.

Етностереотип відрізняється від інших стереотипів тим, що розкриває спільне та повторюване в баченні одного народу іншим. Як зазначила Світлана Сердюк, «етнічний стереотип становить ту частину системи знань про світ, яка відображає відмінності між народами»⁴⁸. Оціночні судження про інші народи можуть бути як позитивні, так і негативні, залежно від історичного досвіду взаємодії цих народів, від характеру їхнього етнічного співіснування. Слід звернути уваги на те, що будь-який народ, пригнічений сусідом-агресором неминуче створює його негативний образ – це має психологічне виправдання. Ярослав Грицак зазначив: «Ця теза може видатися правдоподібною, якщо зважити, що в польському суспільстві негативний образ українця є дуже стійким. Негативні стереотипи в ставленні одних націй до інших були досить стійкими. І в основі їх лежали не так щоденні умови життя, а радше історична пам'ять про старі кривди»⁴⁹. Серед причин упередженого ставлення до чужого народу науковці виділяють також фізіологічну агресивність людини, бажання спільноти зберегти свою ідентичність, підсвідомі пошуки метафоризованого узагальненого винуватця національних невдач тощо⁵⁰.

Центральним компонентом різних концепцій інтернаціональних стосунків є протиставлення «ми – вони», «свій – чужий» як у негативному, так і позитивному

---

⁴⁷ Казаннікова Олена. Вплив етнічних стереотипів на міжнаціональне сприйняття. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки*. 2019. Вип. 3. С. 130

⁴⁸ Сердюк Світлана. Функція етнічних стереотипів та їхня роль у формуванні етнічної ідентичності. 2001. с.11

⁴⁹ Грицак Ярослав. Страсті за націоналізмом: історичні есеї. Київ: Критика, 2004. С. 148

⁵⁰ Марценішко Вікторія. Історичні твори як джерело формування етнічних стереотипів (Старицький – Сенкевич). *Вісник Черкаського університету. Філологічні науки*. 2013. № 5. С. 47

ключі. У народній культурі ставлення до представників інших етносів визначається поняттям егоцентризму, коли лише свої традиції, релігія і мова сприймаються правильними. Фольклор, епос та літературні пам'ятки засвідчують роздвоєність у ставленні українського народу до польського: з одного боку, поляки постають як споконвічні вороги козаків, з іншого – як представники чужої («лядської») віри, що протиставляється українцям. Релігійне протиставлення цих народів часто набуває гіпертрофованого вигляду: «нехрещений лях» – козак, істинна віра – несправжня віра. Марія Шутова зазначає, що у фольклорно-міфологічному тлумаченні етнокультурних стереотипів образ «чужого» поставав у двох різних іпостасях: відторгнення і толерантності. Перша означає сприйняття одним народом іншого як небезпечного і майже потойбічного, друга – включення чужого етносу до сфери традиційної обрядовості та релігійних практик⁵¹. Саме опозиція «свій – чужий», що лежить в основі фольклорних уявлень про інші етноси, зумовила появу й функціонування негативного образу поляків.

В українському фольклорі домінує зневажливо-глузливе ставлення до поляка. Найчастіше наголошується на його боягузстві та відсутності справжньої хоробрості⁵². Моделі негативного уявлення про польський етнос наявні й у літописах XVIII ст., у яких основними є релігійно-соціальні факти конструювання «чужого». В українських піснях й думах, тематично пов'язаних з подіями Національно-визвольної війни, зазвичай оспівуються лицарські подвиги козаків, які мужньо борються за визволення рідної землі від загарбників. Поема «Гайдамаки» Тараса Шевченка демонструє страшний світ, розділений на «своїх» і «чужих» не стільки на етнічній, скільки на релігійній і соціальній основі. До «свого» світу належать гайдамаки, до «чужого» відповідно «ляхи» й «жиди». Жорстокість та утиски польської шляхти викликають

---

⁵¹ Шутова Марія. Контенсивно-формальна типологічна таксономія етнокультурних стереотипів. Київ: *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія*. Київ, 2014. Т.17. №.1. С. 206

⁵² Исторические песни малорусского народа с объяснениями Вл. Антоновича и М. Драгоманова. Песни о борьбе с поляками при Богдане Хмельницком. Киев: Тип. М.П. Фрица, 1875. Т.2. Вып. 1. 166 с.

опір покривджених українців. Незважаючи на те, що у поемі поляки виступають другорядними персонажами, поет контрастно протиставляє їм українців⁵³. Микола Гоголь в однойменній повісті «Тарас Бульба» подає двоїсту інтерпретацію образу поляків. З одного боку, вони постають як безлике вороже військо, а з іншого – борються відважно й мужньо. Тарас Бульба та козаки, що ведуть боротьбу проти польського гноблення, ототожнюють ворогів з образом «ляха»⁵⁴.

Архетипні образи козаків постають захисниками православної віри, саме з ними пов'язувалися спогади про жорстоку боротьбу з польською шляхтою. Варто згадати Тараса Бульбу з повісті М. Гоголя та Івана Гонту з поеми «Гайдамаки» Т. Шевченка. Обидва вбивають своїх дітей за «ополячення»: перший – внаслідок свідомого вибору, другий – через те, що їхня матір була католичка й хрестила їх у латинському обряді. Зображений конфлікт спрямований не проти поляків, а проти віровідступників, які наважилися змінити свою ідентичність.

Бінарна опозиція «свій – чужий» певним чином представлена в повісті Михайла Старицького «Облога Буші». Важливу роль у негативному зображенні польського етносу відіграє українсько-польське протистояння. Старицький акцентує увагу на ненависті та жорстокості поляків щодо українського етносу. В авторських відступах помітним є ставлення самого письменника до польської шляхти. Неодноразово у творі зустрічається груба і різка лексика на її адресу: «ляхи», «недобитки», «озвірілі», «бидло» тощо. Поняття «лядський дух» виникло в Україні приблизно в середині XVII ст. і охоплювало негативні риси, приписувані польському етні: нещирість, самовпевненість та зрадливість. «Ляхом» називають католиків, представників панівних кіл, з якими постійно доводиться воювати. Представники українського етносу в «Облозі Буші» сприймають поляків у негативному ключі, як затятих ворогів.

---

⁵³ Шевченко Тарас. *Зібрання творів: У 6 т.* Київ: Наукова думка, 2003. Т.1: Поезія 1837-1847. С. 128-190.

⁵⁴ Гоголь Микола. Тарас Бульба. Прага: вид. Ю. Тищенко, Ч.1. 1941. 180 с.

З уст персонажів звучать лише слова «вороги», «ляшки-панки» та «іроди» щодо польської шляхти. Таким чином, у повісті «чужим» народом виступає польський, який репрезентує щось небезпечне та загрозливе, а «своїм» – український, що характеризується таким синонімічним рядом: «наш», «близький», «незагрозливий».

Загалом уявлення про український народ представляють образи козаків та керівників повстань. Михайло Старицький показав їх як мужніх борців, які хоч і приречені на смерть, але не втрачають людяності, почуття гумору та віру в Божу поміч. «Покажемо, братці, цілому світові, як ми уміємо за праве діло стояти, як ми уміємо весело умирати», – говорить сотник Михайло Завісний. Козаки наділені надзвичайною силою, що виявляється насамперед через гіперболи: «не одного драгуна з шаблею у руці підняли до гори списом і скинули мов сніп, у воду, не одного валив кулею до долу безногий...» (с. 58). Старицький показує, що під час кровопролитних битв козаків охоплює непереборна лють, вони втрачають розсудливість та почуття міри в діях. Образи захисників фортеці підсилюють уявлення про українців як про сильний та мужній народ, здатний гідно боротися за визволення від польського гніту. Яскравим прикладом слугує вчинок Орисі, яка підпалила бочку з порохом, унаслідок чого було знищено чимало ворогів. Таким чином, завдяки ідеалізованому зображенню козаків Старицькому вдалося розкрити лише позитивні риси вдачі українського етносу.

У польській літературі етностереотипи української нації формуються приблизно в XVI – XVIII ст. Уперше проблемами козащини зацікавилися польські хронікери, які досліджували польсько-українські стосунки XVI – XVII ст. та часів Руїни, унаслідок чого створили стереотип українця-варвара, жорстокого розбійника. Загалом їх хроніки демонструють недоброзичливе ставлення до козаків. Свідченням цього є

вживання таких прикметників: «зрадливий», «свавільний», «гордий» тощо⁵⁵. Доба Романтизму характеризується зацікавленням польських письменників образом козака. Саме поетика романтизму та її концепції певною мірою вплинули на українсько-польські взаємини цього періоду й зумовили трансформацію позитивних чи негативних уявлень. Важливу роль відіграла «українська школа», що внесла до простору польської літератури стійкий за авторською манерою зображення і водночас різний за власним ставленням поетів, образ козака. Етнічні стереотипи, представлені в поезії представників «української школи», формуються на основі опозицій «свій – чужий», «я – він». Риси «свого» козака, союзника та приятеля яскраво відбилися у творах С. Твардовського, І. Красіцького, В. Потоцького. Водночас козак набував ознак «чужого», що представляли його як розбійника, зрадника й ворога, відображений у творчості Ш. Окольського, В. Коховського та інших. Як зазначила Марія Брацка, поява образу козака у літературі польського романтизму зумовлена кількома чинниками: літературною традицією, що зробила козака головним героєм українсько-польського протистояння від початку спільної історії; панівними романтичними тенденціями, що передбачали звернення до українського фольклору з його культом козака; поширення романтичної концепції особистості⁵⁶.

Загалом представники «української школи», звертаючись у своїх творах до теми Національно-визвольної війни, намагалися з'ясувати причини падіння Речі Посполитої і продемонструвати різні аспекти польсько-українського співіснування. Ю. Й. Залеський стверджував ідею віковичної єдності українців з поляками, а походи козаків зображував як приклад служіння Польщі. М. Чайковський у своїх творах популяризував Україну доби Козаччини, прагнучи відновити її політичну та військову могутність задля порятунку Європи. Поет визнає негативні дії польської шляхти щодо

---

⁵⁵ Baranowski Bohdan, Libiszowska Zofia. Problem narodowo-wyzwoleńczej walki ludu ukraińskiego w XVII w. w historiografii polskiej. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. 1954. № 2. S. 198

⁵⁶ Брацка Марія. Свій і чужий козак у поезії «української школи» польського романтизму. *Слово і час*. 2005. № 4. С. 72

українського народу, намагається не уникати складних питань українсько-польських відносин. У романах «Вернигора», «Українці» Чайковський подає позитивний образ українців як мужнього та сильного народу. У творі «Бурхливі часи» Т. Єж, описуючи події Національно-визвольної війни, ігнорує роль селянства, яке було її найчисельнішим учасником, і зводить протистояння до боротьби між польською шляхтою та запорожцями. Козацтво має на меті зайняти почесне місце в країні, підтримавши владу короля і знищивши польське військо, що веде розпусне життя і нівечить пригноблений народ. Хоч автор і підтримує прагнення козаків до свободи, але водночас обстоює ідею спільної діяльності з польською шляхтою задля загального блага. Старий гетьман у творі постає ідеальним державним діячем, котрий прагне надати певні права козацтву.

У повісті «Облога Буші» Михайло Старицький не акцентує увагу на постаті Івана Богуна, тому неможливо цілісно окреслити художню концепцію образу. Полководець не бере участі в розвитку сюжетних колізій, але про нього ми дізнаємося з діалогів представників польського етносу. Зі слів шляхтичів стає відомо, що Іван Богун постає для них найголовнішою перепорою на шляху до перемоги. «Борвій», як називає Лянцкоронський полководця, вказує на невловимість Богуна та непереможність. Якщо в «Облозі Буші» Старицький не подає цілісний образ керманича, то в трилогії «Богдан Хмельницький» постать полковника відіграє важливу роль у структурі сюжету. Саме з цим образом автор пов'язує мотив непримиренності до всього чужого, що руйнує національні цінності. М. Старицький втілює в романтичному образі вінницького полковника культ лицаря-козака з притаманними йому рисами: жертвність, обов'язок і боротьба за збереження свободи й віри. Персонажеві не властиві сумніви і терзання, протягом сюжету твору він залишається цілісною особистістю.

Постать вінницького полковника представлена в історико-пригодницькій повісті «Іван Богун» (1954 р.) Якова Качури, що також побудована на опозиції «свій – чужий». У цьому творі, на відміну від «Облоги Буші», образ Богуна виступає в центрі історичних подій і постає виразником настроїв простого народу. При підготовці до бою, полководець діє обережно та розсудливо, очікуючи слушного часу для нападу на ворога. Козацтво сприймає Богуна як ідеального керманича, який не лише дає накази, а й підтримує войовничий дух побратимів. Представники ворожого табору вважають його «невловимим» та «страшним» воїном, якого неможливо подолати. Унаслідок цього «своїми» виступають у творі бідні селяни та козаки, «чужими» – польські пани.

У польській літературі образ полковника Івана Богуна, що уособлює «дикий дух» українського народу яскраво втілено в історичному романі «Вогнем і мечем» Генрика Сенкевича. На відміну від Старицького, польський письменник подає романтичний образ Богуна повно, завдяки чому можливо проаналізувати роль персонажа у сюжеті твору. Подаючи Юрка Богуна як прототипа реальної історичної постаті, автор зображує його завзятим козаком, котрий прославився походами до Криму і не визнає над собою жорстокої влади. Юрко Богун поєднує в собі лютість і благородство, безстрашність лицаря і ніжність закоханого.

Простеживши діяльність козаків, їхніх керманичів та місцевих жителів, можна встановити уявлення Михайла Старицького про український народ у роки Національно-визвольної війни. Козаки виступають кмітливими, мужніми та сильними духом людьми, які наділені високими духовними якостями, що допомагають їм чинити гідний опір противнику. При описі дій персонажів Старицький акцентує увагу на безстрашності народу перед очима смерті, вказуючи, що польська шляхта недооцінювала можливості українців.

Висновки до розділу 3

Отже, у повісті «Облога Буші» Антон Корецький є персонажем з подвійною ідентичністю, який прагне знайти порозуміння між двома народами. Його заклики до об'єднання націй виявляються нездатними протистояти польсько-українським конфліктам, що призводить до розриву персонажа з польською ідентичністю на користь української. У повісті автор протиставив два ворогуючі етноси за бінарною опозицією «свій – чужий». «Чужим» народом виступає польський, який репрезентує небезпеку та загрозу, а «своїм» – український, що характеризується синонімічним рядом: «наш», «близький», «незагрозливий». Загалом в українській літературі домінує зневажливе ставлення до поляків, у польській – недоброзичливе ставлення до українців. Лише в поодиноких випадках уявлення народів одне про одного представлені в позитивних конотаціях.

ВИСНОВКИ

У результаті дослідження розкрито особливості українсько-польських стосунків XVII століття крізь призму індивідуального стилю М. Старицького. Михайло Старицький першим в українській літературі зобразив героїчну оборону містечка-фортеці 1654 р. Особливість повісті «Облога Буші» полягає в поєднанні елементів романтичного та реалістичного типів образного відтворення світу. Більшість дослідників схилиються до думки, що в творі переважають романтичні риси, котрі дали змогу письменникові наголосити на невпокореності духу українського народу, його здатності до самопожертви й самозречення заради православної віри й України.

На сьогодні науковці відносять «Облогу Буші» до жанру романтичної історико-пригодницької повісті за такими рисами: авантюрно-пригодницький сюжет, використання історичних фактів, посилена увага до психології персонажів, любовний «трикутник» та колізії, пов'язані з ним. М. Старицький спирається на «вальтерскоттівську» стилістику, що простежується насамперед у поєднанні реального зображення історичного минулого українців з художньою вигадкою, насиченою динамічними інтригами.

Концептуальною рисою ідейно-естетичної системи Старицького є релігійність, що пояснюється його неонародницькою ідеологією. Фактор віри розкривається через персонажів твору та їхні характери: образ Ісуса Христа, що виступає взірцем і шляхом до істини, священнослужителя Василя, активного захисника містечка, духовного наставника інших оборонців, сотника Завісного, його доньки Орісі та молодого шляхтича Антона Корецького. Релігійний чинник посилює романтичне начало повісті, впливає на її проблемно-тематичну характеристику, зміщуючи акцент у бік морально-етичної семантики.

В «Облозі Буші» Старицький протиставляє два різні антагоністичні ворогуючі табори, посередником яких виступає Антон Корецький. Через образ шляхтича автор порушує коло проблем: історіософських, національних, гуманістичних та етичних. Ідея слов'янської єдності призводить до розриву персонажа з польською ідентичністю на користь української. Подвійна ідентичність Корецького поглинається лише однією системою цінностей, що засвідчує існування одновимірного світу.

Загалом інтернаціональні відносини у повісті побудовані за бінарною опозицією «свій – чужий», що виявляється через образи козацтва та польської шляхти. На основі образів борців та захисників містечка-фортеці Буші можна встановити повне уявлення про українців як сильний, відважний та незламний народ, здатний гідно боротися за визволення рідного краю від польських загарбників. Образ польської шляхти несе негативну конотацію противників козацтва і жорстоких зазіхачів на українські землі. Незважаючи на те, що образ Івана Богуна у творі не подається цілісно та довершено, він все ж таки наділений стереотипним уявленням мужнього та непереможного полководця. Таким чином, майстерність побудови сюжету повісті «Облога Буші», динаміка і драматизація, насиченість пригодницькими перипетіями – усе це вказує на талант й естетичний смак М. Старицького.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Баран Євген. Українська історична проза другої половини XIX – початку XX ст. і Орест Левицький. Львів: Логос, 1999. 144 с.
2. Брацка Марія. Свій і чужий козак у поезії «української школи» польського романтизму. *Слово і час*. 2005. № 4. С. 70-77
3. Бужикова Тетяна. Жанрові модифікації української історико-пригодницької повісті 1920-1930-х рр. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації, Т. 30 (69). 2019. № 2. С. 59-63
4. Вашків Леся. Риси творчого портрета Михайла Старицького. *Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Літературознавство*. 2015. № 42. С. 60-67
5. Величко Самійло. Літопис / пер., авт. комент. В О. Шевчук, ред. О. В. Мишанич. Київ: Дніпро, 1991. Т. 1. 564 с.
6. Вознюк Ольга. Візія українця як іншого у польському літературному дискурсі. *Літературознавчі обрії. Праці молодих учених*. Львів, 2010. Вип. 16. С. 159-164
7. Гоголь Микола. Тарас Бульба. Прага: вид. Ю. Тищенко, Ч.1. 1941. 180 с.
8. Грабович Григорій. Грані міфічного: образ України в польському й українському романтизмі. *До історії української літератури: Дослідження, есе, полеміка*. Київ: Основи, 1997. С. 170-195.
9. Гринишина Ірина, Марченко Тетяна. Інтертекстуальність та її роль в аналізі літературного твору. *Філологічні науки. Літературознавство*. 2012. № 12. С. 31-35.
10. Грицак Ярослав. Страсті за націоналізмом: історичні есеї. Київ: Критика, 2004. 344 с.
11. Гундорова Тамара, Шумило Наталя. Тенденції розвитку художнього мислення (початок XX ст.). *Слово і час*. Київ, 1993. № 1. С. 55-66 с.

12. Дем'янівська Людмила. *Старицький Михайло*. Твори: У 6 т. Київ: Дніпро, 1990. Т. 1. С. 5-38
13. Дем'янівська Людмила. «Ані одної фальшивої ноти»: творчість М. Старицького. *Друг читача*. 1989. 46 с.
14. Енциклопедичний словник символів культури України / за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенко, В. В. Куйбіди. Вид. 5-е. Корсунь-Шевченківський: ФОП Гаврищенко В. М., 2015. 912 с.
15. Енциклопедія історії України / редкол.: В. А. Смолій та ін. Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2003. Т. 1. 688 с.
16. Енциклопедія історії України / редкол.: В. А. Смолій та ін. Інститут історії України НАН України. Київ: Наукова думка, 2005. Т. 3. 672 с.
17. Єфремов Сергій. Історія українського письменства. Київ: Femina, 1995. 685 с.
18. Зеров Микола. Українське письменство ХІХ ст. Від Куліша до Винниченка: лекції, нариси, статті. Дрогобич: Відродження, 2007. 568 с.
19. Зеров Микола. Нове українське письменство. Літературна позиція М. Старицького (В двадцять п'яті роковини смерті). *Українське письменство*. Київ, 2003. С. 664-679
20. Історія української літератури ХІХ століття: у 3 кн. Кн. 3.: навч. посіб. / за ред. М. Т. Яценка. Київ: Либідь, 1997. 432 с.
21. Исторические песни малорусского народа с объяснениями Вл. Антоновича и М. Драгоманова. Песни о борьбе с поляками при Богдане Хмельницком. Киев: Тип. М.П. Фрица, 1875. Т. 2. Вып. 1. 166 с.
22. Казаков Мстислав. Метод деконструкції у постмодерністській парадигмі пізнання. *Науковий вісник Чернівецького університету*. 2011. Вип. 561-562. С. 198-205.

23. Казаннікова Олена. Вплив етнічних стереотипів на міжнаціональне сприйняття. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки*. 2019. Вип. 3. С 129-135
24. Кирило-Мефодіївське товариство: у 3-х т. / редкол.: П. С. Сохань та ін. Київ: Наукова думка, 1990. Т. 1. 544 с.
25. Кирильчук Олександр. Імагологічний аспект української історичної романістики другої половини XIX віку. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2017. Вип. 65. С. 30-34
26. Кокряцький Сергій Іванович: Біографії. Персоналії, життя яких пов'язано з Поділлям: міні-довідник (на основі БД «Індивідуальні автори»). Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Вінниця, 2021 UTL: https://library.vspu.edu.ua/inform/spisok_bio.htm (Дата звернення: 15.03.2023)
27. Комишанченко Максим. М. П. Старицький. Життя і творчість. Київ: Дніпро, 1968. 112 с.
28. Коряк Володимир. Нарис історії української літератури. Література буржуазна. Український Вільний Університет. Мюнхен, 1994. Т. 2. 620 с.
29. Костомаров Микола. Закон Божий (Книга буття українського народу). Київ: Либідь, 1991. 40 с.
30. Крикун Микола. Воєводства Правобережної України у XVI – XVIII століттях: статті і матеріали. Львів: Український католицький університет. 2012. 702 с.
31. Крип'якевич Іван. Історія України. Львів: Світ, 1990. 519 с.
32. Левчик Надія. Михайло Старицький: багатогранність таланту. *Дивослово*. 2005. № 12. С. 20-26.
33. Левчик Надія. Історична проза М. Старицького. (Далекі образи – близькі ідеї). *Слово і час*. 1990. № 12. С. 62

- 34.Марценішко Вікторія. Трилогія «Богдан Хмельницький» Михайла Старицького і роман «Вогнем і мечем» Генріка Сенкевича: типологічні паралелі: дис. канд. філол. наук: 10.01.05. Черкаси, 2016. 211 с.
- 35.Марценішко Вікторія. Історичні твори як джерело формування етнічних стереотипів (Старицький – Сенкевич). *Вісник Черкаського університету. Філологічні науки*. 2013. № 5. С. 45-50
- 36.Мітосек Зофія. Теорії літературних досліджень. Сімферополь: Таврія, 2003. 408 с.
- 37.Нахлік Євген. Українська романтична проза 20 – 60-х років XIX ст. Київ: Наукова думка, 1988. 318 с.
- 38.Повторєва Світлана. Міждисциплінарні можливості структуралізму і постструктуралізму. *На шляху до синтезу філософії, релігії і науки : тези II Всеукраїнської науково-практичної конференції, 10–11 квітня 2009 року*. Львів: Національний університет «Львівська політехніка», 2009. С. 31-33
- 39.Полікарпова Ю. Семіотика та структуралізм. *Культура народів Причорномор'я. Філологічні науки*. 2001. № 20. С. 145-148.
- 40.Поліщук Володимир. Мій Михайло Старицький. Черкаси, 2013. Т. 1. 358 с.
- 41.Поліщук Володимир. Повісті Михайла Старицького: монографічне дослідження. Черкаси: БРАМА, 2003. 155 с.
- 42.Поліщук Володимир. Проблематика й особливості поетики романів і повістей Михайла Старицького: дис. д-ра філол. наук: 10.01.01. Черкаси: Брама, 2003. 376 с.
- 43.Поліщук Володимир. Художня проза Михайла Старицького: проблематика й особливості поетики романів і повістей письменника: монографія. Черкаси: БРАМА, 2003. 376 с.
- 44.Пчілка Олена. Михайло Петрович Старицький: пам'яті товариша. *Дивослово*. Київ, 1991. № 12. С. 118-124.

- 45.Радчук Андрій. Дмитро Яворницький і Михайло Старицький: до історії співпраці вченого та митця. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 6: Історичні науки*. 2012. Вип. 9. С. 218-223
- 46.Руда Оксана. Українське козацтво та польсько-козацькі відносини у працях польських істориків Львова кінця XIX – початку XX СТ. *Проблеми слов'янознавства*. 2009. Вип. 58. С. 67-78
- 47.Сердюк Світлана. Функції етнічних стереотипів та їхня роль у формуванні етнічної ідентичності. *Наукові записки НаУКМА. Том 19: Теорія та історія культури*. 2001. Т. 19. С. 10-14
- 48.Сиротюк Микола. Українська історична проза за 40 років. Київ: Радянський письменник. 1958. 335 с.
- 49.Старицький Михайло. Оборона Буші: іст. повість. / ред. В. М. Славко. Бльомберг: Заграва. [б.р.].120 с.
- 50.Старицький Михайло. «Облога Буші. Богдан Хмельницький». URL: <https://books.google.com.ua/books?id=ceTcDwAAQBAJ&dq> (Дата звернення: 20.11.2022)
- 51.Старицький Михайло. Твори: у 8 т. / редкол. Бернштейн М.Д., Комишанченко М.П. та ін. Київ: Дніпро. 1965. Т. 8. Оповідання. Статті. Листи. 750 с.
- 52.Тимошенко Юрій. Дослідження про повістеву прозу Михайла Старицького. *Слово і Час*. 2003. № 10. С. 89-92
- 53.У пошуках „слова та правди і волі...” (До 170-річчя від дня народження. М.П. Старицького): бібліогр. покажч. / уклад. В. Поліщук. Черкаси, 2010. 76 с.
- 54.Фактори єдності жанрово-стильового комплексу української історичної повісті XIX – початку XX ст. URL: https://revolution.allbest.ru/literature/00850296_1.html (Дата звернення: 24.11.2022)

- 55.Фенько Наталія. Естетичні функції картин сновидінь у художніх творах українських письменників другої половини ХІХ – ХХ століть: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10. 01. 01. Дніпропетровськ, 1999. 28 с.
- 56.Франко Іван. М. П. Старицький. *Літературно-науковий вісник*. Львів, Т. 18. 1902. №4-6. С. 43-67.
- 57.Франко Іван. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. *Франко Іван. Зібрання творів: У 50 т.* Київ: Наукова думка, 1983. Т. 41. С. 194-470.
- 58.Франко Іван. Захар Беркут. *Франко Іван. Зібрання творів: У 50 т.* Київ: Наукова думка, 1978. Т. 16. С. 7-154.
- 59.Цибаньова Ольга. Лаври і терни... *Життєвий і творчий шлях Михайла Старицького*. Київ: Український державний центр культурних ініціатив, 1996. 187 с.
- 60.Чабан Анатолій, Обрусна Світлана. Історична правда та художній домисел про визвольну війну середини ХVІІ ст. у творчості М. Старицького. *Українська козацька держава: Витоки та шляхи історичного розвитку. Матеріали Восьмих Всеукр. іст. читань: збірний наукових статей / за ред.: А. Ю. Чабан, О. І. Гуржій, В. М. Ричка, В. М. Мельниченко*. Черкаси, 2001. С. 3-9
- 61.Чижевський Дмитро. Історія української літератури (від початків до доби реалізму). Нью-Йорк: Українська Вільна Академія Наук у США, 1956. 511 с.
- 62.Чижевський Дмитро. Реалізм в українській літературі. Київ: Просвіта. 1999. 120 с.
- 63.Шевченко Тарас. *Зібрання творів: У 6 т.* Київ: Наукова думка, 2003. Т.1: Поезія 1837-1847. С. 128-190
- 64.Шутова Марія. Контенсивно-формальна типологічна таксономія етнокультурних стереотипів. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія*. Київ, 2014. Т. 17. №. 1. С. 205-214

- 65.Яковенко Наталя. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст.
Київ: Генеза, 1997. 380 с.
- 66.Bachórz Józef, Kowalczykowa Alina Słownik literatury polskiej XIX wieku.
Wrocław i in.: Ossolineum, 2009. 1112 s.
- 67.Barthes Roland. La plaisir du texte. Paris, 1973. 110 s.
- 68.Baranowski Bohdan, Libiszowska Zofia. Problem narodowo-wyzwoleńczej walki
ludu ukraińskiego w XVII w. w historiografii polskiej. Kwartalnik Historyczny. 1954.
R. 61, nr 2. S. 197-217
- 69.Kristeva Julia. Le texte du roman. Approche sémiologique d'une structure discursive
transformationnelle). La Haye: Mouton, 1970. 212 p.